

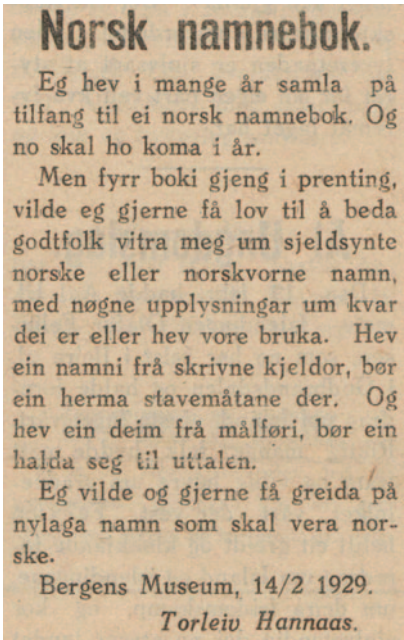
Norsk namnebok av Torleiv Hannaas – boka som aldri kom

Kristoffer Kruken

At his death in 1929, Torleiv Hannaas, professor of Norwegian dialectology and folk traditions at Bergens Museum (now University of Bergen), left an unfinished manuscript about Norwegian personal names. The manuscript spans from Agata (Ågot) to Bothild, and is based on an extensive number of excerpts, mainly covering the southwestern parts of Norway in the 16th and 17th century. Hannaas was a leading figure within the New Norwegian language movement (“målrørsla”), and the name book, in combination with two radio lectures, aims at reviving and strengthening the Old Norse onomastic heritage as an essential part of the nation-building ideology of the 19th and early 20th century. Hannaas also emphasizes the importance of spelling the names correctly, with a special warning against improper Danish forms. The nationalist ideology often comes in conflict with basic scholarly principles, but the documentation of old Norwegian name-giving carries great value in itself.

1 Innleiing

I februar 1929 stod følgjande rundskriv i mange norske blad og aviser (figur 1). Dette arbeidet var lenge ukjent i fagmiljøet. Ingen visste at Hannaas hadde emna på ei namnebok, og ingen kjende til noko manuskript eller anna namnestoff som måtte ligge att etter han, da han døydde hausten 1929. Hannaas var professor i «vestlandsk dialektforskning» ved Bergens Museum frå 1. juli 1918 og styrar av folkeminnesamlinga der frå 1921. Han var samlar og granskar i eitt og publiserte ei rekkje vitenskaplege arbeid om språk og folkeminne med tyngdepunktet i Agder. I tillegg

Figur 1: Faksimile frå bladet Austland 28. februar 1929.

gav han ut norske skrifter frå dansketida, omsette norrøne soger og grunnla og redigerte *Norsk Aarbok* (1920–29). Hannaas engasjerte seg sterkt i målrørsla og var nokre år formann i Noregs Mållag. Han bygde opp ei eineståande samling av landsmållitteratur og la stor vekt på det språklege og kulturelle sambandet med Færøyane og Island. (Utførleg biografi i Bondevik 1988.) Namneboka var nærast eit støvkorn oppi alt dette, og det er ikkje å undrast på at ho vart

gløymd, når rundskrivet var alt som nådde ut.

Vinteren 1980 fann Terje Aarset ved Høgskulen i Volda skrivet frå Hannaas i bladet *Ungdomsvon* (Ålesund), nr. 6, 1. mars 1929. Han kontakta straks Universitetsbiblioteket i Bergen (UBB) og Handskriftsamlinga ved Universitetsbiblioteket i Oslo (UBO), men ingen av dei kjende til noko namnemateriale etter Hannaas. Aarset spurde fleire fagfolk i Bergen utan resultat. Til slutt var det administrasjonssekretær Ingegjerd Norvalls (f. Markhus) på Nordisk institutt i Bergen som løyste gåta. Ho kunne fortelje at UBB hadde fleire mapper med namnenotat etter Hannaas, men at dette ikkje var offisielt registrert. Aarset gjekk eigenhendig gjennom materialet og oppdaga at det både inneheldt ei uhorveleg mengd med namneekserpt og eit ferdig manus til namn frå *A-* (medrekna norr. *Á-*) til *Bothild*. Seinare gjekk han gjennom aviser, minneord og brev som rundskrivet utløyste, og sette opp lister over heile tilfanget med kjelde- og tidfesting. I tillegg fann Aarset manuskriptet til to radioforedrag som Hannaas heldt i Bergens Radio 16. og 18. april 1929.

I artikkelen om Hannaas nemner Bondevik (1988: 14) prosjektet med eit par liner. Elles er ikkje namneboka omtala offentleg.

Utan Aarsets målretta arbeid hadde stoffet knapt nok kome for dagen, og langt mindre fått nokon plass i faghistoria. Aarset har gjeve meg heile materialet til fri bruk, og det er ei glede å få omtala det her. Eg har berre fylt ut med nokre minneord og ymse ting frå avisene. Synspunkta i artikkelen er fullt ut mine.

2 Starttid for prosjektet

Den vitskaplege produksjonen til Hannaas, m.a. utgreiinga om Setesdalsmålet (1921), har ein del personnamn, men der er namna på line med andre ord brukte som døme på ei lydhistorisk utvikling, t.d. diftongeringa i *Guyro* (av *Guðrún*) og *Guyleik* (av *Guðleikr*) (Hannaas 1921: 23). Ingen ting av dette legg opp til eit særskilt namneprosjekt. Kjeldnotata til namneboka er ikkje daterte, men omfanget tilseier ei ganske lang tid. Av og til har Hannaas brukt rundskriv, fakturaer, visittkort o.l. til kladdepapir. Eit kort frå stortingsmann Carl Geelmuyden er trykt seinast i 1918, men Hannaas kan ha hatt det liggjande lenge før han kladda på det. Eit skriv frå Noregs Mållag kan ikkje vera eldre enn 1926. Ein faktura frå 30. mai 1929 er fullskreven med namn. Det viser at ekserperinga gjekk utan stans samtidig med manusarbeidet.

Eit brukande kriterium for starten – omframst stoffmengda – kan kanskje vera ei samling avisklypp på ca. 40 namn frå åra 1917–29. Klyppa omfattar både raritetar som *Anfelina* og *Harturikka* og dialektformer av vanlege namn som *Gjøa* (av *Gyða*) og *Torgon* (av *Þorgunnr*). Særleg dei siste kan gje bod om ei meir sjølvstendig framstilling av norske personnamn. Dei «mange år» som Hannaas seier, kan da vera ein ti–tolv år, med aukande intensitet fram mot 1929. Handskrifta er ujamn heile vegen og kan korkje stadfeste eller motseie dette. Eit hastig innfall: Kan det ha kome ny kraft i prosjektet da Ludvig Bru døydde (1921)? Bru hadde laga ei namnebok (1905, 2. utg. 1913) som Hannaas sette høgt, og det kan hende han ville halde fram der Bru slapp.¹

3 Kjelder, ekserpering og tilrettelegging

Ekserpta inneheld tusen på tusen belegg frå trykte og utrykte kjelder. Dei fleste kjeldene er frå tida 1519–1666. Nokre kjem frå 1700- og 1800-talet,

1 Bondevik (1988: 14) skriv at Hannaas førebudde namneboka det siste leveåret, men det er altfor snevert og i strid med det Hannaas sjølv seier.

og den yngste er ei avskrift av folketeljinga i 1920 (Hosanger). Grunnstammen er namn i skattemanntala frå 1519–22 for Dalane, Jæren, Ryfylke, Hardanger, Voss og Nordhordland. Neste gruppe er lensrekneskapar frå ca. 1600 til ca. 1650 for Vest-Agder (Lista len for seg), Dalane, Jæren og delar av Hordaland (m.a. Fana). Manntal frå 1660-åra er utskrivne stykkevis for Agder og Nordhordland, skifteprotokollar for Agder 1692–1777 og rettsprotokollar til ein viss grad for Lista. Kyrkjebøker frå ca. 1700 til midten av 1800-talet er ekserperte for delar av Agder (særleg Holt, Hornnes og Oddernes), Torvastad i Ryfylke og Fana i Hordaland, og dertil i tilsende lister frå Hosanger i Hordaland (signerte A.E. [Askild Eknæs]²) og Eid i Møre og Romsdal (usignerte). Namnerapportane frå 1743, som kanselliet i København gjorde opptaket til, er brukte for Austlandet med grunnlag i *Gamalt austlandsmaal* (Kolsrud 1915–17). Elles er 1743 berre nytta for Stord, så langt eg kan sjå. Pontoppidan (1749) skimtar her og der. Listene frå Hosanger knyter saman dei viktigaste kjeldene frå 1519 til 1920.

Ekserpta er sette dels kronologisk, dels geografisk etter gard og bygd, og dyngjer seg opp i tette rader. Arka ber preg av eit stridt arbeidstempo, og materialet kan stundom vera vrient å finne fram i.

Med unntak av listene frå Hosanger og Eid viser handskrifta at Hannaas har ekserpert så godt som alt sjølv. I det eldste materialet normaliserer han ofte namna direkte, t.d. *Jostein* og *Sigurd* i ekserpta frå Arna 1519 mot formene «Justin» og «Siwor» i originalen. Av og til set han kjeldeforma i parentes med eller utan hermeteikn, t.d. *Geir* (Gerrer) i Lindås 1519 og *Berse* («Bysse») i Bjerkreim 1519. I Rogalands-ekserpta frå 1519 er elles ei mengd kjeldeformer sette i hermeteikn utan normert form, t.d. «Tiorward» i Sokndal og «Asswal» i Helleland. Mange av desse formene er så gjennomsiktige at det hadde vore lett å normalisere dei. (I manuskriptet er «Asswal» normert til *Åsvald*; «Tiorward» kjem av norr. *Hjørvarðr*.) Kjelder frå ca. 1600 og framover er oftast avskrivne med originalformene utan hermeteikn. Notasjonen verkar litt planlaus. Like former kan stå dels med, dels utan hermeteikn i avskrift frå same kjelda, og frå den eine kjelda til den andre er vekslinga enda større. Normaliserte (norrøne) namn blir ikkje sette i hermeteikn, men står stundom i parentes bak kjeldeforma. Framande namn står oftare enn dei heimlege i original

2 Identifisert av Aarset.

form. I listene or kyrkjebøkene er alle typar namn skrivne rett av utan hermeteikn både i Hannaas' eigne ekserpt og i dei tilsende listene. Manns-namn og kvinnenamn er stort sett handsama likt, men kjeldetypen gjer at mannsnamna dominerer nesten fullstendig i den eldste tida.

Nokre stader set Hannaas «Norske namn» over ekserpta, m.a. for Gjerstad 1519 og Hardanger 1521, eller inga overskrift, m.a. for Arna 1519. Ekserperinga er i begge tilfella lik. Kravet til «norsk» er norrønt opphav, og namn som ikkje er norrøne, går han anten stillteiande forbi eller set summarisk i marginen. Ei lang liste utan eit einaste *Jon* er opplagt selektiv. Oppføringa speglar ei norsk-nasjonale verdinorm. Ideologisk sett er rangeringa diskutabel, også ut frå den tids perspektiv, men språkleg sett er ei inndeling i norsk og unorsk forsvarleg. Dei fleste namna fell greitt på plass, men det er litt overraskande at Hannaas set *Knut* mellom dei unorske. Grunnen må vera at namnet opphavleg var dansk og kom hit til landet gjennom ein dansk kongsætling (jf. NPL). Det hadde såleis ikkje fullgod norsk rot.

Eit anna utslag av det nasjonale namnesynet er at Hannaas set merkelappar som «Vrengde namn» og «Skjemde namneformer» på mange av belegga, t.d. «Brynjel» for *Brynjulv* og «Gjøa», «Jøde», «Jødda» og «Jø» for *Gyda*. Dei danske skrivemåtane får gjennomgå til gagns. Bruken av hermeteikn kan delvis sjåast i lys av dette, men i seg sjølv er nok teikna mest eit sitatmerke og i mindre grad eit unorsk-stempel på namneformer frå dansketida.

Gardsnamna er utskrivne nesten like regelmessig som personnamna, og dei står enda oftare i normalisert form. I tillegg merkjer Hannaas av uttale (med tonelag), særleg der det er stor skilnad mellom skriftform og munnleg form. Gardsnamna er først og fremst tekne med for å heimfeste personnamna, men dei tener òg som grunnlag for diskusjonen av norske etternamn (radioforedraget 18. april 1929). Hannaas er like hard mot unorske former her som i fornamna.

Sjølv om Hannaas legg opp til ei namnebok for heile landet, har ekserpta ei sterk geografisk slagside. Han har samla eit rikt tilfang frå Agder, Rogaland og Hordaland, men lite frå Austlandet og Nord-Vestlandet, enda mindre frå Trøndelag og ingen ting frå Nord-Noreg. Dersom ein i tillegg tolkar *norsk* som *namnebruk i Noreg*, blir opplegget dobbelt skeivt, med di dei mange vanlege lånenamna blir utelatne eller berre får ein marginal plass mellom dei mykje sjeldnare norrøne namna. Til forsvar for Hannaas

kan ein likevel seie at han alt i ekserperinga bruker *norsk* som eit reint språkleg kriterium og dermed har ryggen fri i spørsmålet om bruk og frekvens.

Den geografiske skeivskapen har langt på veg ein praktisk grunn. Hannaas sat i Bergen og hadde lett tilgang til sørvestnorske kjelder, og i Agder var han lommekjend frå ungdommen av. Dei andre landsdelane stod han fjernare frå både i arkivalia og personleg kjennskap. Det ideologiske valet var ei fri sak og må akseptertast som hans grunnfaste syn, og organiseringa av ekserpta følgjer naturleg av formålet med boka.

4 Frukter av rundskrivet 1929

Rundskrivet vart trykt i minst 16 aviser og blad, dei fleste på Vestlandet. Alle tok det ordrett inn. Hannaas sende visstnok òg skrivet i privat brev til nokre han kjende. Det kom inn ca. 30 svar. Dei fleste melder om ei handfull lokale namn eller lokal uttale, men dei blandar stundom unorske namn inn i dei norske (*Sømjo* i Suldal, *Soline* i Dalsbygda ofl.). Svært få kjenner til – eller seier frå om – nylaga namn. Ein av dei er Inge Krokann, som kalla dotter si *Jardbjørg* (f. 1922). Håvard Skirbekk fortel at han har ei søster (f. 1913) som fekk namnet *Ranndis* etter inspirasjon frå *Norsk Navnebog* (1878) av Ivar Aasen. Hannaas bruker sjølv Aasen flittig i manuskriptet. Alt i alt må ein seie rundspørjinga kasta lite av seg. Det meste visste nok Hannaas frå før.

5 Manuskriptet

5.1 Omfang, oppsett og innhald

I rundskrivet seier Hannaas at namneboka skal koma «i år» (1929). Men det manuskriptet som ligg føre, omfattar som nemnt berre bokstavane *A-*, *Å-* (norr. *Á-*) og *B-* til *Bothild*. Notata har ingen artikkelutkast etter *B*. Dersom ikkje noko har gått tapt, stod heile alfabetet frå *D* til *Ø* att da Hannaas fall frå. Sjølv om han hadde fått arbeidd med full kraft heile året, kunne han umogleg ha greidd alt dette attåt dei faste pliktene.

Dersom ein samanliknar tekstmengda i manusutkastet med dei tilsvarende bolkanen i NPL, ville eit fullstendig manuskript ha utgjort ca. 150 trykksider i NPLs format. I tillegg har Hannaas rimelegvis planlagt ei innleiing med oversikt over namnetypar, namnebruk og skrifthistorie frå norrøn tid til 1800-talet. Malen hadde han allereie lagt gjennom det første ra-

dioforedraget (16. april 1929). I ekserpta er namn med same ledd (*Arn-, -geir* ofl.) stundom førte saman, men manuskriptet har ikkje eigne ledd-artiklar. Tanken var truleg å setje namneledda i ein bolk for seg etter mønster av Aasen og Bru.

Oppsettet for norske (norrøne) namn går fram av artikkelen om *Bergsvein*:

Bergsvein M. (Bersvein, Bersven) Gn. *Bergsveinn* var vanlegt namn på Austlandet og i Trøndelag frå 1200. Men òg Stavanger 1348. Bergsvein Bergsveinsson, logrettemann i Hægebostad V.Agder 1445. «Bersuend» Løyning, Sogndal i Dal. 1519. Enno vanlegt i Nord-Øysterdalen og Trdl. (Aasen) /Gbrd.?!/ Barsuend Tønnesland, Bjelland 1636. Bersvend Tortveit, Iveland 1633. Bersvend Eretveit, Iveland, 1635. *Bersvend*, Lom 1743 [S.K. 153] og fl. g. fyrr. Tyding: den unge bergaren.

Namnet blir oppført med normert form og dobbel understreking i manus. Det svarar til halvfeit skrift i trykk. Så følgjer uttalevariantar i parentes, norrøn form med ein stutt merknad om bruk i mellomalderen, kjeldebelegg frå 1500- og 1600-talet, her dei fleste frå Agder, eitt belegg frå Austlandet 1743, utbreiing i nyare tid, og til slutt tyding.

Framande namn blir framstilte slik:

Beint (Bendik, Benk, Trdl.) M. Gn. *Benedikt*. Kjent frå 1100-talet og vart på 1300-talet ... [uleseleg ord] til *Beinkt* og *Beint*. Frå lat. *Benedictus*, den velsigna. [Med blyant under:] Bendik og Årolilja.

Her har oppslagsforma enkel understreking i manus; det blir normalt omgjort til kursiv i trykkskrift. Deretter kjem uttalevariantar i parentes, norrøn form med merknad om innlån/bruk i mellomalderen, opphavsspråk, tyding.

Dei norske (norrøne) namna får allereie gjennom typografien høgre status enn dei innlånte. Det svarar til registreringa i grunnmaterialet. Dei norske namna har godt med belegg etter 1500, også om dei er temmeleg sjeldne eller berre finst i eit lite område. Lånenamna har ingen, same kor vanlege dei er. Toppnamnet *Anna* står like snautt som *Beint*, bortsett frå at helgenen (mor til jomfru Maria) får litt meir omtale. Lånenamn som

har kome inn etter 1500 (*Beate, Benjamin* ofl.), blir ikkje nemnde i det heile. Termen *norsk* blir altså definert like trongt i manuskriptet som i ekserpta.

Den geografiske skeivskapen er derimot meir utjamna, særleg ved namn som har eller har hatt stor utbreiing. Dei endelause beleggsseriane frå Agder og Sør-Vestlandet er skorne ned, medan ekserpta frå Austlandet, i hovudsak or 1743-listene, i stor grad står ved lag. Diplomatariet er brukt i lik monn for alle landsdelane opp til og med Trøndelag. Det dempar òg slagsida i ekserpta. Lokale namn som *Beintein* (norr. *Benteinn*), *Bodvar* og *Bjug* står framleis med mange belegg, men det som da ser ut som ei geografisk slagside, er ein refleks av den røynelege bruken (jf. NPL).

Manuskriptet har få spor etter Hannaas' eige materiale frå 1800-talet. Opplysningane om former og bruk er stort sett tekne frå Aasen (1878). Men om Hannaas ikkje legg til noko sjølv, betyr ikkje det nødvendigvis at han meiner bruksmønsterane framleis gjeld, dvs. enno i 1920-åra. Det kan like godt koma av at han som tradisjonsforskar var mest oppteken av dei nedarva namna, og da var Aasen eit sikkert haldepunkt. Uttrykk som «enno» og «våre dagar» vil med andre ord seie 1800-talet. Men i omtalen av *Aud* skyt Hannaas inn at namnet er «mykje uppteke att i det siste». Det er nesten rart at han ikkje nemner meir av dette. Namn som *Alvhild*, *Arne*, *Bergljot* og *Borghild* tok seg mykje sterkare opp frå 1880–90-åra enn *Aud*, men ved t.d. *Borghild* seier han berre at det «Hev halde seg rett godt til våre dagar i Ryf. og a. st.», og ved *Bergljot* at det er «lite bruka. Hev halde seg synst i landet til våre dagar». Dette er elles eit resultat av hans eiga kartlegging uavhengig av Aasen, men i stil med Aasens uttrykksmåte.

Hannaas har 41 tilvisingar til Aasen. Elles viser han sjeldan til litteraturen, men vi får nokre vink om at han i det minste har brukt Bru (1913), Munch (1857 [1876]), Noreen (1923), Rygh (1901) og Steenstrup (1918). Hannaas visste at Eivind Vågslid dreiv på med ei namnebok, men ho kom for seint (1930).³ *Gamalt austlandsmaal* (Kolsrud 1915–17) er som nemnt mykje nytta (merkt S.K. + side), men det er ei materialsamling, ikkje ei utgreiing. Det same gjeld Lind (1905–15), som Hannaas må ha brukt, men utan å seie det.

3 Vågslid kjende derimot ikkje til arbeidet åt Hannaas (munnleg opplysning frå Aarset).

Oppmodinga i rundskrivet tyder på at Hannaas såg positivt på nylaging av namn etter norrønt mønster, sjølv om han ikkje direkte argumenterer for det. I bolken *A-Bothild* har han ingen slike namn. Kva han tenkte å gjera med *Jardebjørg* og *Ranndis* (ovanfor), står i det uvisse. I omtalen av *Åsmar*, som iflg. Lind (1905–15, sp. 82) var registrert siste gongen i Åmot 1546, seier Hannaas at det «burde koma i bruk att i Øyterdalen». Elles gjev han sjeldan råd om namneval. Bodskapen ligg i vinklinga av stoffet.

Hannaas bruker viser og stev som illustrasjon på lokal namnebruk. Desse innslaga står for det meste ikkje i grunnlagsmaterialet, men er henta frå dei store samlingane av munnleg tradisjon som han hadde bygd opp gjennom eige feltarbeid og bidrag frå andre. På *A-* og *B-* blir namna *Arn-gjerd*, *Arngrim*, *Bergljot*, *Bjørnvald* og *Bothild* illustrerte på denne måten.

Under *Bergljot* står dette verset med ei innleiande forklaring:

På Strai i Ottrenes var der eit par folk som heitte Ul [Ulv] og Belljo [Bergljot]. Dotter deira vart gift til Skråstad:

«Ul han dansa, o Beljo gred,
Då dotera skulle te Skråsta fare».

(Frå Hannaas 1925: 32 etter manuskript av Peter Lunde.)

Verset om *Bothild* går slik:

«Ho *Bothild*, ho *Bothild* ho stod seg vel,
Ho Herkjhild, ho Herkjhild ho sleit so til,
men ho Knythild, ho Knythild ho fraus i hel».
(Frå Buskerud; inga kjeldeopplysning.)

Ulv og Bergljot Strai er historiske personar. Ulv døydde i 1746 og Bergljot i 1760, 81 år gammal. Dei hadde fleire døtrer (fødde ca. 1695–1715), men ingen av dei vart gifte til Skråstad (Rudjord 1968: 301). Elles minner strofa om ordlaget «gutane dansa og jentene gret» i visa om Per Spelmann. Både kjeldene og viseformelen svekkjer den historiske gehalten. I verset om Bothild er det hekta på to fiktive namn, *Herkjhild* og *Knythild*. Det vitnar enda sterkare enn Bergljot-verset om ein poetisk fridom som lett fargar av på det røynelege namnet og dreg det inn i fiksjonen. Hannaas drøftar ikkje slike trekk, men det er rimeleg å tru at det fremste målet er

å synleggjera ein munnleg tradisjon med dialektale former (*Beljo*), og at den historiske kjeldeverdien kjem i andre rekkje.

5.2 Namnetolking

Hannaas tolkar dei toledda namna som meiningsfulle samansetningar på line med vanlege, toledda appellativ, t.d. *Arnstein* «ørne-steinen, glime-steinen åt ørni» og *Asgjerd* «åsa-gjerdet, gude-vernet». Med ei slik tyding svarar namna til determinative samansetningar, dvs. at etterleddet gjev hovudtydinga, medan forleddet avgrensar eller modifierer. Forleddet peikar med andre ord ut ei undergruppe eller ei delmengd av det etterleddet viser til (Faarlund ofl. 1997: 62–63). Ordet *hustømmer* viser såleis til ein viss type tømmer, men ordet *tømmerhus* til ein viss type hus. På same måten viser *ørne-stein(en)* til ein viss type stein og *åsa-gjerde(t)* til ein viss type gjerde. Sidan etterleddet ber hovudtydinga og bestemmer dei grammatiske eigenskapane (ordklasse, bøying), blir det gjerne kalla hovudledd. Dei fleste appellativiske samansetningar er determinative.

I døma *Arnstein* og *Asgjerd* følgjer Hannaas altså reglane for toledda, determinative appellativ. Andre gonger snur han tydinga opp-ned og gjer forleddet til hovudledd, t.d. *Arnlaug* «den reine ørni», *Arnbjørg* «ørni som hjelper» og *Bergsvein* (ovanfor) «den unge bergaren». Dette går ikkje an i vanlege ord. Ordet *farmor* kan aldri bety «moderleg far» og *morfar* aldri «faderleg mor». Tydinga av *Arngrim* som «ørne-hjelmen, den hjelmklædde ørni» inneheld både den normale og den rangvendte strukturen. Hannaas frigjer seg òg frå vanleg tydingspraksis ved at han går rett på konnotative eller metaforiske trekk. I mange av namna med *bjørn* og *ulv* blir ledda såleis ikkje definerte som ord for ein viss type rovdyr, men som uttrykk for noko sterkt (bjørn) og seigt (ulv), t.d. *Bjørnulv* «den sterke og seige».

Slik tydinga av *Bjørnulv* er oppført, uttrykkjer ho eit både-og i pakt med kopulative samansetningar (Faarlund ofl. 1997: 67). Ordet *blågul* eller *blå-gul* (t.d. om svenskane) betyr såleis ikkje 'blåleg gul', men '(både) blå og gul', og likeins blir *Bjørnulv* '(både) sterk og seig'. Under *Arnbjørn* kombinerer han determinativ og kopulativ tyding: «ørne-bjørnen, den gløgge og sterke». Det er underleg at Hannaas kan tolke toledda namn etter tre ulike mønster når uttrykkssida (forma) ikkje signaliserer nokon skilnad. Til overmål går det eine av mønstera stikk imot akseptabel

ordanalyse. Merkeleg er det òg at han set adjektivisk tyding til substantiviske ledd.

Hannaas legg vinn på å gje namna eit positivt innhald. Det oppnår han både ved å sjonglere med leddstrukturen og ved å gå direkte på konnotasjonane, fordi dei gjev større spelerom enn grunntydinga og kan brukast meir selektivt, jf. døma *bjørn* og *ulv*.⁴ Unntaket er *Atla* og *Atle* med forklaringa «den atale, den leide, den ulidelege». Her finst det knapt noko alternativ. Eit ord som adj. *ljot* ‘stygg’ skaper òg bry. Først tolkar Hannaas *Arnljot* bokstaveleg (om enn rangvendt) som «den ljote ørni», men ved *Bergljot* kjem han seg unna med å seie at vi ikkje kan vita kva meining dei gamle har lagt i det (underforstått: neppe ‘stygg’). Endeleg blir tydingane gjevne i bunden form. Det flyttar namna over i pragmatikken (bruken) og ignorerer steget frå leksikalsk tyding til namnespesifikk referanse.

Hannaas fører tolkingane nært opp til Bru (1913) både i struktur og innhald. Han ser dermed bort frå Aasens argument om at oppkalling og andre ikkje-lingvistiske faktorar kan ha ført til at folk «have tænkt mere paa Formen end paa Betydningen» når dei varierte ledda (1878: 65–67). Aasen meiner det av den grunn er eit feilspor å leite etter ei samla, ordbasert tyding i alle namna. Reknar ein som Hannaas både med personstyrt leddvariasjon og eit logisk-semantisk innhald, oppstår det eit uløyeleg problem: Fri variasjon vil automatisk oppheve ordtydinga, og kravet om ordbasert tyding vil like automatisk hindre den frie variasjonen.

Ein alternativ måte å sjå det på kan vera å rekne med eit fullt utbygd, ordbasert namneinventar som ein kan velje frå når ein vil kalle opp. Med andre ord: Ein hentar ei ferdig form og får det opphavlege innhaldet på kjøpet. Med litt godvilje kan ein kanskje plassere Hannaas her. Men problemet blir ikkje borte, det tek berre ei ny vending. Dei gamle nordmennene kan da ikkje ha hatt den rike skapingsevna som Hannaas på empirisk grunnlag vil vise at dei hadde (det første radioforedraget).

Det kan vera nyttig å sjå korleis Steenstrup (1918), som Hannaas kjende til, vurderer sambandet mellom ord og namn. Steenstrup meiner dei eldste toledda namna rimelegvis har hatt eit logisk innhald, ein «Tankeforbindelse», men ledda fekk raskt karakter av «Navnebestanddel» som

4 Det kan elles diskuteras kor sentral denne ulvekonnotasjonen er. Dei fleste i det gamle bondesamfunnet ville nok heller tenkje «blødtørstig sauedrepar» enn «forbiletleg seig» når ulven kom på tale.

ein kombinerte på nye måtar «uden at tænke paa Meningsværdien» (1918: 32–33). På dette grunnlaget fører Steenstrup opp tydingane slik: *Arnbjørn* «Ørn–Bjørn», *Arløg* [*Arnlaug*] «Ørn–Bad» (1918: 96), altså rein ordtyding i ledda enkeltvis, inga semantisk kopling, ingen konnotasjonar, ikkje bunden form. Dette er Aasens tanke i sin fulle konsekvens. Men Hannaas tek det ikkje til seg.

6 Radioforedraga

Foredraga har overskrifta «Norsk namneskikk». Hannaas byrjar det første (16. april 1929) med å erklære at dei gamle nordmennene hadde eit rikt mål og dyrka det med smak og godt skjøn. Dei tok det heller ikkje «so tankelaust med namnegjevingi, som me ofte hev gjort i seinare tider». Sansen for godt mål og god namneskikk skapte ein rikdom på heimevaksne namn som knapt noko europeisk folk hadde maken til. Namna hadde god klang og ofte eit særmerkt innhald. Så følgjer ei utgreiing om lagingsmåtar, tyding og bruk av dei norrøne namna, innlån av framande namn, forvansking og fordansking med ei oppmoding om å endre kurs: «Bør arbeida for *norske namn*. Men òg for *uppkalling*. Finna fram dei norske namni som hev *høyrte ætti til*.» Til slutt kjem ei rekkje døme på forvanska namneformer. Men Hannaas understrekar at når ein skal reinske ut desse formene og setje opp ei norsk norm, må ein heller ikkje gå for langt i å historisere dei heimlege namna (*Olav*, ikkje *Olaf*; *Sverre*, ikkje *Sverrer*). Manuskriptet er mykje stuttare enn det neste og har inga naturleg avrunding. Det kan tyde på at eit par ark har kome bort.

Foredraget om etternamn (18. april 1929) er bygd opp på same måten: Først dei heimlege typane tilnamn (*Haraldr hárfagri*), patronym (*Haraldsson*, *Eiríksdóttir*) og gardsnamn (*Gyrd i Lørem*, *Olav Bakken*), så overgangen til danskvorne *-sen*-namn for både menn og kvinner, forvansking og fordansking av dei norske gardsnamna (*Steine* > *Steen*), innlånte namn i unorsk form, mest frå dansk og tysk (*Schjelderup*, *Schnitler*), lærd omsetjing til gresk og latin (*Solnør* > *Parelius*), tiltuska bruk av lånenamn (m.a. namn som regelstridig er tekne frå morssida, t.d. *Munthe* og *Vogt*). Mykje av dette er «berre eit minne om *norsk snobbeskap*. Det er gode nordmenn som ein gong per fas eller nefas [med rette eller urette; med alle middel] hev fenge spjåka seg ut med lånte fjører». No er tida komen for norske namn i norsk form. Den nye namnelova (1923) vil hjelpe godt i dette arbeidet. Til slutt seier Hannaas at det kan vera ymse

meningar om dei tinga han har lagt fram, men sjølv tykkjer han «dei norske namni – både døypenamn og gardsnamn – er ein dyrverdig arv, ein arv som me skulde vera byrge av og vyrdsla um».

7 Oppsummering

Foredraga er borne av ein nasjonal patos som til tider blir nesten plagsam. I manuskriptet har tydingsdelen litt den same tonen, men elles er ordlegginga ganske nøytral. Ideologien ligg i utval og organisering av stoffet. I høve til eldre namnebøker har Hannaas sin største styrke i den nitide kartlegginga av namnebruk på 1500- og 1600-talet. Det folkloristiske stoffet er eit originalt og interessant innslag med sjølvstendig verdi som dialektprov. Fokuset på Agder og Sør-Vestlandet har ein legitim praktisk grunn, sjølv om ein ideelt sett kunne ha ønskt det annleis. Den veikaste sida er namnetolkingane. Mange av dei er heilt uforståelege i lys av den språklege kompetansen Hannaas elles hadde. Aasen og Steenstrup hadde peikt på grunnleggjande feil i denne tolkingsstrategien, og Hannaas kjende til begge. Likevel stør han seg på amatøren Bru, med dei merkverdige følgjer det får.

Litteratur

- Bondevik, Jarle. 1988. Torleiv Hannaas. Professor 1/7 1918–18/11 1929. I *Frå smått til stort. Nordistikk i Bergen gjennom 70 år*, red. av Jarle Bondevik, 7–45. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Bru, Ludv[ig]. 1905. *Norske folkenamn med tydingar*. Voss: Unglyden.
- 1913: *Norske folkenamn med tydingar*. 2. utg. Kristiania: Olaf Norli.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hannaas, Torleiv. 1921. Sætedals-målet. I *Norske Bygder. I. Setesdalen*, red. av Hans Aall mfl., 22–29. Kristiania: Cammermeyer.
- 1925. Vestegde-målet. I *Norske Bygder. II. Vest-Agder 1*, red. av Hans Aall mfl., 20–32. Bergen: Grieg.
- K[olsrud], S[igurd] 1915–17. *Gamalt austlandsmaal*. Litlehamar: Gudbr.dølen.
- Lind, E. H. 1905–15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Munch, P.A. 1857 [1876]. Om Betydningen af vore nationale Navne tilligemed Vink angaaende deres rette Skrivemaade og Udtale. *Norskt*

- Maanedsskrift* 3: 1–64, 122–66, 239–74, 346–73, 438–59, 481–98. Opptrykt i *Samlede Afhandlinger IV*, utg. av Gustav Storm, 27–215. Kristiania: Cammermeyer, 1876, og i *Personnamnarbeid av P.A. Munch*, utg. av Kristoffer Kruken, 49–234. Oslo: Novus, 2016.
- Noreen, Adolf. 1923. *Altisländische und altnorwegische Grammatik*. 4. utg. Halle: Niemeyer.
- NPL = Ola Stemshaug og Kristoffer Kruken (red.). 2013. *Norsk personnamnleksikon*. 3. utg. ved Kristoffer Kruken. Oslo: Samlaget.
- Pontoppidan, Erich 1749. Fortegnelse over De udi Bergens-Stift forefaldende extra-ordinaire Døbe-Navne. *Glossarium Norvagicum*, 112–20. Bergen.
- Rudjord, Kåre. 1968. *Oddernes bygdebok 1. Gardshistorie*. Kristiansand: Kristiansand kommune.
- Rygh, Oluf. 1901. *Gamle Personnavne i norske Stedsnavne*. Efterladt Arbeide af ... Udg. af S. Bugge og K. Rygh. Kristiania: Fabritius.
- Steenstrup, Johannes. 1918. *Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne*. København: Gad.
- Vågslid, Eivind 1930: *Norsk navnebok. Døypenavn med tydingar*. Oslo: Eigen utgjevnad.
- Aasen, Ivar. 1878. *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*. Kristiania: Malling. Opptrykt 1912. Ny utg. ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset, Volda 1997. (Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet 3.)